

درس پژوهی رویکردی نو در پژوهش مشارکتی معلمان

مقدمه:

آموزش و پرورش به عنوان فرایندی ارزشمند و گرانها، شامل مجموعه تلاش های سنجیده و منظم برای رسیدن به اهداف متعالی و مشخص است. تلاشی تدریجی برای رشد و شکوفایی استعداد های بالقوه کودکان، نوجوانان و جوانان در تمامی ابعاد تا آنها را برای زندگی واقعی آماده سازد و راه و رسم زندگی و چگونه زیستن را به آنها بیاموزد. برای آن که این نظام کارایی و پویایی مداوم و مستمر داشته و راه حل های اساسی و بنیادی برای مسایل و مشکلات موجود خود بیابد، نیازمند آن است که پژوهش را سرلوحه کار خود قرار داده و یافته های پژوهشی را بکار گیرد. یکی از رویکردهای پژوهشی که در سال های اخیر مورد توجه قرار گرفته، درس پژوهی است که بر اساس آن معلمان در جلسات هم اندیشی پیرامون اهداف درس با یکدیگر به بحث و تبادل نظر پرداخته، برنامه تدریس خود را تدوین نموده، و آن را به مرحله اجرایی گذارند و سپس به نقد و بررسی و اصلاح آن می پردازند؛ یعنی در سه جنبه طراحی، اجرا و ارزیابی یک برنامه با هم دیگر، همکاری، همیاری می کنند.

درس پژوهی چیست؟

درس پژوهی (Lesson study) رویکردی جدید در توسعه دانش حرفه ای معلمان است که از درون مدارس ابتدایی ژاپن مطرح و گسترش یافته است. درس پژوهی در واقع روش پژوهشی مشارکتی معلمان در کلاس درس است که از آن به عنوان سودمندترین، کاربردی ترین و مؤثرترین برنامه پرورش حرفه ای معلمان یاد کرده اند. در درس پژوهی مثل اقدام پژوهی (action research) معلمان فرصت می یابند تا در طراحی، اجرا و ارزیابی با یکدیگر همکاری، همیاری و مشارکت کنند و مسایل درون مدرسه و کلاس را بکاوند، جوابی بیابند و آن را در عمل بکار بندند و در پایان یک ارزیابی گروهی از کار آموزشی یکدیگر داشته باشند. در درس پژوهی معلمان به صورت گروهی تمرین می کنند، دیدگاه های خود را تبادل و تعامل می کنند و از یکدیگر می آموزند. در درس پژوهی بیش از این که معلمان مبانی نظری آموزش و یادگیری را بیاموزند،

مهارت های علمی و کاربردی مربوط به فرایندهای یادگیری، ارزیابی روش های تدریس، خودارزیابی و فعالیت های آموزشی را می آموزند. معلمان به طور گروهبی موضوع مورد پژوهش را انتخاب کرده و به صورت مشارکتی و در گروه، طرح

پژوهش مربوط به آن را تهیه می کنند و به ارزیابی دقیق فعالیت های آموزشی انجام شده در ارتباط با آن موضوع می پردازند. در این شیوه، معلمان دانش آموزان را در پژوهش خود سهیم کرده و در واقع در حین عمل پژوهش می کنند.

درس پژوهی و اقدام پژوهی:

درس پژوهی مانند اقدام پژوهی، پژوهش حین عمل است که می تواند تأثیر بسیاری در بهبود کیفیت کاری، آموزش در مدرسه و پرورش حرفه ای معلمان داشته باشد.

درس پژوهی و اقدام پژوهی چه تفاوت هایی با یکدیگر دارند؟

- درس پژوهی نقطه غنیمت عمل است در حالی که اقدام پژوهی غنیمت نظریه و عمل است.
- هدف درس پژوهی، پرورش حرفه ای معلم است در حالی که هدف اقدام پژوهی، انجام پژوهش در حین عمل است.
- ماییت درس پژوهی، بازاندیشی است در حالی که ماییت اقدام پژوهی تفسیر داده هاست.
- درس پژوهی فقط در کلاس و مدرسه قابل اجراست در حالی که اقدام پژوهی در همه جا و در سازمانی قابل اجراست.
- درس پژوهی بیشتر ارگانیک و کمتر سیستماتیک است در حالی که اقدام پژوهی بیشتر سیستماتیک است.
- درس پژوهی خیلی جزئی و محدود است در حالی که اقدام پژوهی گسترده است.
- درس پژوهی گروهبی است در حالی که اقدام پژوهی را فردی هم می شود انجام داد.
- درس پژوهی ارلیه طرح درس و راهنمایی عمل خاصی است در حالی که در اقدام پژوهی راهنمایی عمل خاصی وجود ندارد.

- در درس پژوهی تاکید بر غنی سازی فرایند آموزش و یادگیریست در حالی که در اقدام پژوهی شناخت مساله و بهسازی عمل در مدرسه و سازمان های مختلف مورد نظر است.
 - در درس پژوهی برنامه درسی مورد توجه است در حالی که در اقدام پژوهی شناخت مساله و کاربرد یافته ها در محل کار مورد توجه است.
 - درس پژوهی مبتنی بر برنامه درسی است در حالی که اقدام پژوهی کاری به برنامه درسی ندارد.
 - در درس پژوهی هدف اصلی، یادگیری معلم است در حالی که در اقدام پژوهی هدف عمده شناسایی و حل مساله و کاربرد آن در عمل است.
- درس پژوهی و اقدام پژوهی چه شباهت هایی با یکدیگر دارند؟
- هر دو به توسعه و پرورش حرفه ای کمک می کنند.
 - هر دو مشارکتی اند.
 - هر دو گروهی اند و تاکید بر کار جمعی دارند.
 - هر دو هزینه ای (کردشی) اند.
 - هر دو توسط معلم شروع می شوند.
 - هر دو پژوهشی اند و با پرسش و مساله ای شروع می شوند.
 - هر دو به ترویج و گسترش علم کمک می کنند.
 - هر دو معلم تازه کار و با سابقه را در کنار هم برای هم آموزی و از دیگر آموزی دعوت می کنند.
 - هر دو نیازمند تقادیمی فعال و مکتبگرا اند.
 - هر دو به زمان و نتیجه اهمیت می دهند.

- هر دو تمرکز در مسائل واقعی مدرسه و کلاس دارند.
- هر دو برای کاربرد یافته‌ها و نتایج در عمل بکار گرفته می‌شوند.

اهداف درس پژوهی

- ایجاد نشاط و پویایی علمی
- گسترش فرهنگ یادگیری در مدارس
- تولید و توسعه دانش حرفه‌ای معلمان
- مشارکت معلمان در تحول مستمر آموزش و پرورش
- ارائه مدلی مؤثر جهت پژوهش در مدارس
- ترویج تفکر سیستمی، مشارکتی و انتقادی
- تبدیل مدارس به سازمان‌های یادگیرنده

مراحل درس پژوهی:

درس پژوهی، یک حلقه پژوهشی است که در آن، معلمان به صورت گروهی درباره موضوعات برنامه درسی به پژوهش می‌پردازند. آنها در ابتدا به تبیین مساله ای می‌پردازند که فعالیت گروه درس پژوهی را برانگیزد و آرزو هدایت خواهد کرد. مساله می‌تواند یک سوال عمومی (مثلاً، برانگیختن علاقه دانش‌آموزان به پژوهش) و یا یک سوال جزعی تر (مثلاً، بهبود فهم دانش‌آموزان از چگونگی جمع کردن مطالب برای تحقیق جزعی) باشد. سپس گروه به مساله شکل داده و بر روی آن متمرکز می‌شود، به نحوی که بتواند در یک درس خاص کلاسی مطرح شود. معلمان معمولاً مساله ای را انتخاب

می‌کنند که از فعالیت‌های خود به دست آورده اند برای دانش‌آموزانشان دشواری‌هایی را ایجاد کرده است. هنگامی که یک هدف یادگیری انتخاب شد، معلمان برای برنامه‌ریزی و طراحی درس مسکلیل جلسه می‌دهند. اگرچه در نهایت یک معلم، درس را به عنوان بخشی از فرایند پژوهش تدریس خواهد کرد، ولی خود درس محصول کار گروه تلقی می‌شود. در اینجا هدف نه تنها تولید یک درس اثر بخش بلکه درک چگونگی و چرایی کارکرد درس برای افزایش فهم مطالب در میان دانش‌آموزان است. اغلب، برنامه اولیه‌ای که گروه تولید می‌کند، در جلسه‌ای برای همه معلمان مدرسه مطرح می‌شود تا به تقدیر آید.

برای تدریس، تاریخچه مشخص می‌شود. معلمان گروه هر کدام نقشی را بر عهده می‌گیرند و زمینه‌های لازم برای اجرای موفق درس در شرایط واقعی مورد بررسی قرار می‌گیرد. هنگام شروع درس، معلمان در قسمت عقب کلاس می‌ایستند یا می‌نشینند. ولی زمانی که از دانش‌آموزان خواسته می‌شود سر جای خود تمرین کنند، معلمان ناظر، قدم می‌زنند، کار دانش‌آموزان را مشاهده می‌کنند و بچنان که درس ادامه می‌یابد از فعالیت دانش‌آموزان یادداشت برمی‌دارند. گاهی به منظور تجربه و تحلیل درس و بحث درباره آن در زمان دیگر، فیلمبرداری می‌شود. سپس معلمان، طی یک جلسه به تقدیر کار مشترک خود می‌پردازند. در این جلسه، معمولاً به معلمی که درس را آموزش داده است اجازه داده می‌شود اول از همه صحبت کند و نظر خود را درباره چگونگی اجرای درس و مسائل عمده آن، اظهار نماید. سپس معلمان دیگر گروه معمولاً از دیدگاه انتقادی درباره قسمت‌هایی از درس که به نظر آنها مشکل داشته است، صحبت می‌کنند. تمرکز بر درس است نه معلمی که آن را آموزش داده است؛ هر چه باشد درس، محصول کار گروهی است و همه اعضای گروه در مورد نتیجه برنامه خود، احساس مسئولیت می‌کنند. در واقع آنها از خود انتقاد می‌کنند. چنین کاری نه یک ارزیابی شخصی بلکه فعالیتی است که به بهبود فردی منجر می‌شود و از همین روحانرا اهمیت است.

معلمان گروه درس پژوهی با توجه به مشاهدات و بازخوردها، در درس تجدید نظر می‌کنند. آنها ممکن است مواد آموزشی، فعالیت‌ها، سوال‌ها و مسائل مطرح شده یا همه این موارد را تغییر دهند. تاکید آنها اغلب بر تغییر مواردی است که در جریان کلاس درس، شواهد دقیقی مبنی بر ضرورت آنها یافته اند. زمانی که طرح درس تجدید نظر شده، آماده شد، درس در کلاسی متفاوت تدریس می‌شود. گاهی معلم درس، همان معلم قبلی است ولی در بیشتر موارد، معلم دیگری از گروه پژوهشی، تدریس را بر عهده می‌گیرد. یکی از ویژگی‌های این مرحله آن است که همه اعضای شورای معلمان برای

شرکت در پژوهش به کلاس دعوت می‌شوند. حضور آنان در مدرسه ای بزرگ که تعداد معلمان جمع شده در یک کلاس آن احتمالاً از تعداد دانش آموزان کلاس بیشتر است، کاملاً سکنت انگیز به نظر می‌رسد. در این مرحله معمولاً همه اعضای شورای معلمان در یک جلسه طولانی شرکت می‌کنند. گاهی یک فرد متخصص از خارج از مدرسه برای شرکت در این جلسه دعوت می‌شود. معلمان و ناظران، در س راتعد و تفسیراتی پیشنهاد می‌کنند. هنگام بحث درباره درس، نه تنها یادگیری و فهم دانش آموزان بلکه آن دسته از مسائل عمومی که به وسیله فرضیه های اصلی درس پژوهی بیان شده اند، مورد توجه قرار می‌گیرد و بالاخره درباره این که چه چیزی از درس و اجرای آن آموخته شده است، صحبت به میان می‌آید. در پایان، درسی که معلمان درباره اش بحث کرده اند خلاصه همه جلسات در یک کتابچه جمع آوری و منتشر می‌شود تا سایر معلمان نیز از آن آگاهی یابند.

کارکردهای درس پژوهی:

- درس پژوهی به گسترش فرهنگ یادگیری در مدارس یاری می‌رساند و محیطی را فراهم می‌سازد تا معلمان از یکدیگر بیاموزند، دانش حرفه ای خود را ارتقا دهند، در رفتار خود با زانندیشی کنند و در تحول مستمر آموزش مشارکت نمایند.

- معلمان از طریق درس پژوهی، به عنوان مدلی اثر بخش برای پژوهش در مدرسه، یاد می‌گیرند که چگونه از یکدیگر بیاموزند، در تجارب آموزشی و تربیتی یکدیگر سهیم شوند. آنها بدین ترتیب می‌توانند با زانندیشی در رفتارهای آموزشی خود، راه های بهتری برای یاد دادن و یاد گرفتن بیابند و به تولید دانش حرفه ای بپردازند.

- درس پژوهی با درگیر ساختن معلمان در فرایندهای ساله، طرح نقشه عمل، مشاهده، بازاندیشی و بازنگری، فرهنگ مشارکتی حرفه ای را ارتقا می‌دهد.

- درس پژوهی به تغییر فرهنگ مدرسه کمک می‌کند و محیط انعطاف پذیر برای دستیابی به یادگیری سازمانی را توسعه می‌دهد.

- درس پژوهی به معلمان اجازه می‌دهد که مسوولیت بیشتری را در اداره مدرسه احساس کنند و آن را عاملی برای فراهم آوردن یادگیری از خود از طریق مشاهده، بازاندیشی در عمل انجام شده و خودارزیابی می‌دانند.

- درس پژوهی باعث می‌شود تا معلمان به همکاری با محققان در حمایت از ترویج تفکر مشارکتی، سیستماتیک و انتقادی تشویق شوند و بهنگامی که توجه اصلی شان به فرایند یاددهی یادگیری است، علاقه بیشتری در زمینه توجه به یادگیری دانش آموزان در کلاس درس پیدا کنند.

- درک عمیق تر مدیران آموزشی از درس پژوهی، باعث بکارگیری راهبردهای موثرتر در ارتقای مدیریت آموزشی شده، یاد دهنده را به یاد گیرنده و مدرسه را از جایی برای آموزش به مکانی برای یادگیری به مثابه سازمان یادگیرنده تغییر خواهد داد.

منابع:

- استیپانک، جنیفر و همکاران. هدایت درس پژوهی: راهنمایی عملی برای معلمان و مدیران. ترجمه دکتر رضاساکی و داریوش مدنی، تهران، انتشارات حکمت علمی، چاپ اول، ۱۳۸۹.

- بختیاری، ابوالفضل. درس پژوهی: الگوی ژاپنی برای رشد حرفه ای معلمان در کلاس درس.

- حاکباز، عظیمه السادات؛ فدایی، محمدرضا و موسی پور، نعمت اله. تأثیر درس پژوهی بر توسعه حرفه ای معلمان ریاضی. فصلنامه تعلیم و تربیت، نشریه پژوهشگده تعلیم و تربیت. ۹۴، ۲۴: ص ۱۴۶-۱۲۳. ۱۳۸۷.